

Zdjęcie
nie dostępne
w wersji
internetowej

Rabin Michael Schudrich podczas wystąpienia poświęconego Abrahamowi Gombinerowi na Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Etnografia i folklorystyka żydowska w Polsce do roku 1945”, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie (1-3 września 2015). Fot. Mariusz Raniszewski

Rabbi Michael Schudrich during a lecture on Avraham Gombiner at the International Academic Conference “Jewish Ethnography and Folkloristics in Poland before 1945,” The State Ethnographic Museum in Warsaw (1-3 September 2015). Photo by Mariusz Raniszewski

MICHAEL SCHUDRICH

ABRAHAM GOMBINER AVRAHAM GOMBINER

Rabin Gombiner urodził się około 1637 roku w miasteczku Gąbin i zmarł, dosyć młodo, w 1683 roku. Jego rodzice zginęli w czasie pogromu z 1655 roku, on sam zaś zdołał uciec. Zamieszkał na Litwie w domu swego krewnego, gdzie studiował Torę. Następnie został rabinem Kalisza, gdzie spędził wiele lat jako rabin i dajan (sędzia) Bejt Dinu (sądu rabinicznego) oraz przewodniczący Jesziwy.

Co oznacza bycie ważnym rabinem? W jaki sposób i dzięki którym decyzjom można osiągnąć taką pozycję? Co takiego zrobił rabin Gombiner, że znany jest jako „wielki”? Jest on autorem ważnego komentarza do księgi *Shulchan Aruch*. Religia żydowska opiera się na Pięciu Księgach Mojżeszowych znanych jako Tora, która tworzy też podstawę żydowskiego prawa i życia. Nie zawsze jednak jest jasne, jak to prawo stosować. Wszystkie 613 przykazań (mitzwot) znajduje się w Torze. Wypełnianie ich, życie w zgodzie z zapisami Tory to wyzwanie dla każdego Żyda. Talmud jest czasem nazywany komentarzem do Tory. Sam wolę określić „implementacja Tory”. Talmud wyjaśnia zastosowanie wersetów z Tory w codziennym życiu. Ale nawet po jego powstaniu wciąż nie zawsze było jasne, jak powinien być rozumiany i używany do urzeczywistniania mitzwot. Dlatego w średniowieczu powstały trzy ważne

Rabbi Gombiner was born around 1637 and died quite young in 1683. He was born in the town of Gombin [Gąbin]. His parents were killed and he fled in 1655 after a pogrom. He went to study Rabbinics in Lithuania, staying with a relative. Following his studies, he was asked to be the Rabbi of Kalisz, where he then lived for many years as the Rabbi and Dayan (judge) of the Beit Din (Rabbinic Court) and the head of the yeshiva.

What does it mean to be an important rabbi? Who decides and by what process one gets to be an important rabbi? What did Rabbi Gombiner do to be known as a “great Rabbi”? Rabbi Gombiner wrote a major commentary on the *Shulchan Aruch*. The basic text of the Jewish religion is the Five Books of Moses – the Torah. However sometimes it is unclear how to apply to law. All of the 613 commandments (mitzvot) are found in the Torah. The challenge is how to live according to the Torah, how to practice in real life all that is written in the Torah. The Talmud is sometimes called the commentary on the Torah. I prefer to call it an “actualizer of the Torah.” The Talmud explains how one can take the verses of the Torah and make them actual in one’s life. Even after the Talmud was written, there were still questions on how to exactly understand the Talmud in the way to actualize the mitzvot. There are three major works written in the

Zdjęcie
nie dostępne
w wersji
internetowej

Siedziba Zarządu Gminy Żydowskiej w Kaliszu. Na ścianie do 1939 r. wisiał portret Abrahama Abla ha-Lewi Gombinera zwanego Magen Avraham (autor nieznany). Fot. ze zbiorów Hili Marcinkowskiej
Offices of the Jewish Community Administration in Kalisz. Until 1939 there was a portrait of Avraham Abl Halevi Gombiner (known as Magen Avraham) on the wall (by unknown author).
Photo from the collection of Hila Marcinkowska

teksty. Po pierwsze, *Miszne Tora* Majmonidesa – pierwszy kodeks, który usystematyzował prawo żydowskie. Następnie – napisane przez Rabejnu Aszera *Arba turim*, i ostatni tekst, *Szulchan Aruch* spisany w połowie XVI wieku przez Józefa Karo w Safedzie w Izraelu. W tym samym czasie Mosze Isserles, słynny krakowski rabin znany także jako Ramo lub Remu, również pracował nad kodeksem, ale Karo pierwszy opublikował swoje dzieło. Zamiast osobno wydawać podobną księgę, Mosze Isserles opublikował tylko swoje komentarze, które włączył do dzieła Józefa Karo w miejscach, gdzie występowały różnice w tradycji lub interpretacji prawnej.

Proces na tym się nie zakończył. Jeśli kodeks prawa religijnego staje się stały i kompletny, popada w stagnację i umiera. Do *Szulchan Aruch* napisano dwa główne komentarze. Jeden z nich to *Magen Avraham*, którego autorem jest nasz Abraham Gombiner. Co ciekawe, pracę nad nim rozpoczął, mając zaledwie 30 lat. Komentarz ten jest wciąż studiowany w jeshiwach na całym świecie i często cytowany. W judaizmie, odmiennie od innych tradycji religijnych, nie ma ustalonej odgórnie hierarchii. Rabin uważany jest za „ważnego” nie dlatego, że jakaś grupa rabinów, Sanhedryn (który przestał działać prawie dwa tysiące lat temu) czy główni rabini polscy tak zdecydowali. Taka pozycja wynika z woli ludu. Rabin staje się „wielki”, ponieważ ludzie go słuchają. Decyzje rabina stają się wiążące nie z nadania instytucjonalnego ani nie w wyniku opinii głównych rabinów, ale dlatego, że ludzie oczekują tych decyzji i interpretacji. To właśnie dzięki woli ludu opinie rabinów stają się tymi obowiązującymi. Ta dynamika jest obecna i dziś. Chciałbym tu zauważyć, że żydowskie prawo może zostać wykorzystane także w badaniach etnograficznych. Niektóre teksty prawne powstały przed setkami lat i dają nam wgląd w minione już szczegóły życia codziennego.

Na przykład w *Szulchan Aruch* pada pytanie o to, co można jeść w czasie upamiętniającego Exodus święta Paschy; tradycyjnie nie spożywa się pieczywa na zakwasie, niczego co

Middle Ages to achieve this goal. First, Maimonides' (Rambam's) *Mishneh Torah*, which is the first codex of Jewish law which systematized all of Jewish law. This was followed by the *Arba turim* by Rabbeinu Asher and the last one was written by Yosef Caro in Safed, Israel, in the mid-16th century. At the same time, Moshe Isserles, the famous rabbi of Krakow, known as the Ramo or the Remu, was also writing his codex but Yosef Caro published first. So rather than attempting to publish his work separately, Moshe Isserles published his comments incorporated into the work of Yosef Caro at points where he had a different tradition or a different legal interpretation from that of Yosef Caro.

The process did not stop there. Because, if a code of religious law is ever completely fixed, it stagnates and dies. There are two major commentaries on the *Shulchan Aruch*. One of those two major commentaries is the *Magen Avraham* written by our Avraham Gombiner. Fascinating, he started to write it, when he was only 30 years old. The commentary of Rabbi Gombiner is still studied today, everyday in yeshivot around the world. The commentary of Rabbi Gombiner is often quoted. Unlike other religious traditions, there is no hierarchy that is established from above. A Rabbi is regarded as an “important” rabbi, not because a particular group of rabbis or the Sanhedrin (which stopped functioning almost two thousand years ago) or the chief rabbinate of Poland made that decision. If a rabbi is regarded as “important” it depends on the will of the people. A great rabbi becomes great because people listen to him. The authority of the decision of a rabbi becomes authoritative, not because an institution says so, not because the chief rabbinate says so, but simply because people are accepting his decision and interpretation. The will of the people is the deciding factor on which rabbinic

miało kontakt z ziarnem. Abraham Gombiner pisze: „W naszej świętej wspólnocie, w Kaliszu, pielęgnujemy starożytną tradycję, która pozwala nam w czasie Paschy kupić od innowierców małe gruszki, a potem nasączyć je zimną wodą i sporządzić z nich napój”. Można się niepokoić, że owe gruszki miały kontakt ze zbożem w czasie zbiorów. Ale ponieważ nasi przodkowie pozwalali na ich spożywanie, my także na to pozwalamy. Dowiadujemy się tutaj trzech rzeczy. Po pierwsze: przepisu na napój. Nie wiem, czy taki gruszkowy trunek nadal wyrabiany jest w Kaliszu, ale z pewnością był 400 lat temu. Po drugie: pomiędzy Żydami i nie-Żydami istniały normalne stosunki handlowe. I po trzecie: rabin Gombiner bardzo troszczył się o to, by przestrzegać tradycji przodków.

Kolejny przykład: „Tu, w naszym mieście, czyli Kaliszu, akceptuje się to, że można nająć nie-Żydów do czyszczenia ulic”. Chodziło oczywiście o pracę w czasie Szabatu i o to, czy w ogóle Żyd mógł nająć innowiercę, by wykonywał za niego pracę w czasie święta. Rabin Gombiner zezwalał na takie rozwiązanie (według żydowskiego prawa nie-Żydzi mogą w czasie Szabatu wykonywać dla Żydów tylko takie prace, jakie Żydzi sami mogliby wykonać. Wyjątkiem jest tu sytuacja, gdy praca wykonywana przez innowiercę służy także jemu samemu). Ten przykład jest ponownym potwierdzeniem faktu, że pomiędzy Żydami i nie-Żydami istniały normalne relacje międzyludzkie, a odpowiedź rabina Gombinera zdaje się sugerować, że były one na porządku dziennym.

Trzeci przykład porusza kwestię szacunku dla rabinów. Jednym z największych zaszczytów jest czytanie Tory w synagodze oraz recytacja błogosławieństw przed studiowaniem tej księgi. W czasie Szabatu honor ten spotyka siedem osób. W czasach rabina Gombinera pojawił się jednak problem – tylko wielcy rabini byli wzywani do czytania Tory. Rabin Gombiner nie zgadzał się z tym zwyczajem i podjął decyzję, że każdy, kto w tygodniu Szabatu obchodzi jakieś święto, powinien dostąpić

opinions become authoritative. This dynamic continues even till today. To expand, I would like to suggest that we can use Jewish law also for ethnographic studies. There are Jewish legal texts which go back hundreds of years. These texts can also give us a glimpse into what life was like long ago.

As a first example, the *Shulchan Aruch* asks the question of what may be eaten during Passover. On Passover we commemorate the exodus from Egypt and part of the tradition is not to eat any bread or leavened food. Anything that comes in contact with grains will be excluded during Passover. Avraham Gombiner writes the following: “Here, in the holy community of Kalisz, we have a practice from ancient times where we are permitted to purchase small pears from non-Jews on Passover, to soak them in cold water, and then to make a drink out of it.” The concern is that these small pears may have come into contact with grains during harvesting. However, since our ancestors permitted it, we also permit it. From this we can learn three things. One: a food recipe. Pear liquor was a popular drink 400 hundred years ago. The second point is that clearly there were normal relations between Jews and non-Jews, normal commerce. It was completely natural that Jews conducted commerce with non-Jews. Third: Rabbi Gombiner’s great concern that we need to respect the practice of our ancestors.

Another example. “Here, in our city, meaning Kalisz, that here in our city it is accepted, that that you may hire non-Jews to clean the streets.” These non-Jews are doing this work on the Sabbath. The question is: may a Jew hire a non-Jew to do work for him even though it is on the Jewish Sabbath? Rabbi Gombiner permits it (Jewish law teaches us that a non-Jew may only do something for a Jew on the Sabbath that is also permitted for a Jew to do himself. The exception to this is when the non-Jew is also doing the act for his own benefit). This

wspomnianego zaszczytu. Rabin Gombiner pragnął naprawić niesprawiedliwą sytuację i stwierdził, że każdy, kto obchodzi rocznicę śmierci bliskiego członka rodziny, któremu urodziło się dziecko, właśnie wziął ślub lub jego ślub się zbliża, może być także wezwany do czytania Tory. Ten przykład ilustruje napięcie pomiędzy elitą intelektualną i przywódcami religijnymi a zwykłymi wiernymi.

Ostatni przykład jest najbardziej kontrowersyjny. Do recytacji większości modlitw oraz publicznego czytania Tory potrzebny jest *minjan*, czyli dziesięcioosobowe kworum modlitewne. Ogólnie rzecz biorąc, do *minjanu* może dołączyć każdy, kto ma taki obowiązek (tzn. obowiązek modlitwy lub czytania Tory). Rabin Gombiner wydaje się twierdzić, że skoro kobiety mają obowiązek słuchania Tory, to także powinny być liczone do *minjanu* potrzebnego do czytania Księgi. Martwił się, że niektóre kobiety wychodzą z synagogi, gdy czytana jest Tora.

W czasie, gdy edukacja kobiet była bardzo ograniczona (jeśli w ogóle możliwa), rabin Gombiner twierdził, że nie tylko mogą one studiować Torę, ale też powinny brać udział w jej czytaniu. Że edukacja miała być przywilejem nie tylko mężczyźni, ale także kobiet. Sam fakt poruszenia tego tematu świadczy o tym, że edukacja kobiet była w czasach rabina problemem żywym (a przekonanie, że kobiety nie muszą się kształcić nie było wcale powszechnie akceptowane). Wiedza musi być dostępna dla wszystkich.

Rabin Abraham Gombiner był wielkim znawcą Tory, którego nauki wciąż inspirują. Mogą znaleźć zastosowanie, razem z pismami innych rabinów, także w etnografii, dostarczając informacji o świecie, który istniał setki lat temu.

Rabin Gombiner został pochowany w Kaliszu na starym cmentarzu żydowskim. Niestety, niedługo po zakończeniu II wojny światowej, w czasach komunizmu, cmentarz

again reflects that there were normal relations between Jews and non-Jews. In Rabbi Gombiner’s response we can see that these relations were normal and daily.

A third example is the question of respect for rabbis. One of the main honors in the synagogue is being called to the reading of the Torah and to recite the special blessings for the study of the Torah. On the Sabbath, there are seven people given this honor. A problem arose in the time of Rabbi Gombiner that only the Rabbis were being called to the Torah. Rabbi Gombiner did not agree with this and came out with a decision that anyone who has a special occasion that week should receive this honour. Rabbi Gombiner wanted to rectify this unfair situation. He stated that anyone who has an anniversary of the death of a close relative or if he’s about to get married or just has gotten married, or a child was just born in the family, these people also should be called to the Torah. From this example, we can see that certain tension existed between the intellectual elite/religious leadership and the common person.

Our last example is the most controversial one. A minyan, a quorum of 10 adults, is required for the recitation of certain of the most holy prayers as well as for the required public reading of the Torah. As a general principle, one may be counted to the minyan if one has an obligation to fulfill that requirement (prayer or reading of the Torah). Rabbi Gombiner seems to say that women are obligated to hear the reading of the Torah and therefore should also be counted to the minyan for the reading of the Torah. He laments that some women leave the synagogue during the Torah reading.

In a time when women’s education was very limited (if possible at all), Rabbi Gombiner was stating that women are not only permitted to study Torah but are obligated for the reading of the Torah. Education was not only the prerogative of men but also of women. Even raising

został zabudowany i obecnie znajdują się tam trzy budynki mieszkalne oraz duża szkoła dla niepełnosprawnych dzieci.

Od piętnastu lat walczymy o zachowanie cmentarza. Około pięciu lat temu burmistrz miasta zaproponował przesunięcie szkoły, której budynki były w bardzo złym stanie technicznym i nie spełniały potrzeb dzieci. Razem szukaliśmy niezbędnych funduszy i otrzymaliśmy 3,5 mln złotych z państwowych rezerw. Kupiono i odnowiono budynek, do którego wkrótce przeniosła się szkoła. Następnie umowa przewidywała, że na terenie opuszczonego zespołu szkół zostanie przywrócony cmentarz żydowski. Niestety, rok temu w wyborach lokalnych nastąpiła zmiana władzy i wybrano innego burmistrza. Choć z początku zapewniał on, że dotrzyma obietnicy poprzednika i przywróci cmentarz, pod wpływem lokalnego sprzeciwu wobec tej inicjatywy w czerwcu 2015 roku diametralnie zmienił zdanie i ogłosił, że budynki zostaną przeznaczone na szkołę dla dzieci głuchoniemych. Naturalnie, wszyscy zaangażowani w działania na rzecz cmentarza – i Żydzi, i Polacy – byliśmy zszokowani. Piętnaście lat pracy poszło na marne. Mogiła rabina Gombinera prawdopodobnie wciąż znajduje się pod starym drzewem na środku cmentarza. Oby normalne, przyjazne stosunki, które istniały w czasach rabina Gombinera, były inspiracją dla wszystkich, których ta sprawa dotyczy, i doprowadziły do znalezienia mądrego i sprawiedliwego rozwiązania. Niech jego pamięć nam błogosławi.

Przeł./transl. Jan Sielicki

the issue indicates that education for women was an issue in Rabbi Gombiner's time (rather than just an accepted reality that women do not need to be educated). Knowledge must be available to all.

Rabbi Avraham Gombiner was a great Torah scholar who taught and inspired us. We can also see that his teachings (as well other Rabbis' teachings) can be used for ethnographic studies to give us insight and information about the world that existed hundreds of years ago.

As a postscript, Rabbi Gombiner is buried in Kalisz in the old Jewish cemetery. The old cemetery was tragically built over soon after World War II, under the communist regime, where there are now three residential building as well as a large school complex for handicapped children.

There has been a struggle now for fifteen years, and we continue to struggle, to preserve that cemetery. Around five years ago, the mayor of the city suggested that the school should be moved as the building was in very bad shape and did not meet the needs of these special students. Together we looked for funding and did receive a special grant of 3,500,000 PLN from the national reserve. A building was purchased and restored and the school was successfully and happily relocated to this newly restored facility. Once the school was relocated, the understanding was that the school complex would be returned and restored as a Jewish cemetery. A year ago, local elections were held and the previous mayor lost the elections. The new mayor at first had committed that he would also ensure that this site was returned and restored as a Jewish cemetery, but in June he changed dramatically his position and stated that the school buildings would now be used for a school for deaf children due to local opposition to restoring this back to a Jewish cemetery. Needless to say, we (all those who had worked on this for 15 years, Poles and Jews alike) were shocked. The grave of Rabbi Gombiner is probably still there undisturbed under the old tree in the middle of the cemetery. May the daily and positive relations that existed in the time of Rabbi Gombiner inspire all those involved to find a wise and fair solution. May his memory be a blessing.

RABIN MICHAEL SCHUDRICH

ur. 1955 r. w Nowym Jorku w Stanach Zjednoczonych. Studiował w szkole żydowskiej w Nowym Jorku, a w 1997 r. ukończył State University of New York w Stony Brook na kierunku religioznawstwo. Schudrich otrzymał także smichę (uprawnienie do pełnienia funkcji rabina) w Yeshiva University i tytuł magistra historii na Uniwersytecie Columbia w 1982 r. W latach 1983-1989 pełnił funkcję rabina w gminie żydowskiej w Japonii. Był zaangażowany w upamiętnienie bohaterstwa konsula Sugihary. W czasie studiów zaczął podróżować po Europie Wschodniej; oprowadzał wycieczki grup żydowskich i spotykał się z ocalałymi członkami żydowskich społeczności. W 1990 r. rozpoczął pracę dla Fundacji Ronald S. Laudera, a w latach 1992-1998 mieszkał w Warszawie. Do Polski powrócił w czerwcu 2000 r. jako rabin Warszawy i Łodzi. W grudniu 2004 r. został naczelnym rabinem Polski. Otrzymał wiele nagród i odznaczeń.

RABBI MICHAEL SCHUDRICH

born in New York City in 1955. Educated in Jewish Day Schools in the NY area, he graduated from SUNY at Stony Brook in 1997 with Religious Studies major. Schudrich received smicha through Yeshiva University and received an MA in history from Columbia in 1982. Schudrich served as rabbi of the Jewish Community of Japan from 1983-89. He was also concerned with the recognition of the heroism of Consul Sugihara. As a student in the 1970s, Schudrich began his travels to East Europe by leading Jewish groups to those countries and meeting with the remnants of the Jewish communities. In 1990, Schudrich began working for the Ronald S. Lauder Foundation and spent 1992-98 residing in Warsaw, Poland. In June 2000, Rabbi Schudrich returned to Poland as the Rabbi of Warsaw and Lodz and in December 2004 was appointed Chief Rabbi of Poland. Rabbi Schudrich is the recipient of several awards and medals.